

ABD'nin Yaptırımları İran'da Rejim Değişikliğine Yol Açar mı?

Donald Trump'ın başkan olmasından sonra ABD'nin İran'a olan yaklaşımı giderek sertleşen bir seyir izliyor. Yaptığı birçok sosyal medya paylaşımında İran'ı hedef alan açıklamalarda bulunan Trump, uluslararası toplumun büyük önem verdiği İran'la imzalanan uluslararası nükleer anlaşmadan da çekilerek İran'a yönelik yeni bir ekonomik ambargoyu yürürlüğe koydu. Bütün bu gelişmeler üzerine, bir yandan ABD'nin yaptırımları diğer yandan da ülkede iki yılı aşkın süredir değişik kentlerde devam eden protestolar, İran'da rejim değişikliği tartışmalarını tetiklemiş görünüyor.

Bu noktada, Trump'ın Kuzey Kore ile ilgili takip ettiği politikalarda görüldüğü üzere önce baskı, sonrasında da görüşmeye varan yakınlaşma anlayışı acaba İran'a karşı da deniyor olabilir mi, sorusu akla geliyor. Yani tüm yaşananlar, tırmandırma siyaseti ile sonuç alma amacına yönelik bir tür tutarsız milliyetçi popülizm mi? Eğer böyle ise, bütün bu gürültünün ardından yakın gelecekte bir ABD-İran görüşmesi sürpriz olmayabilir. Nitekim İtalya Başbakanı ile görüşen Trump, Beyaz Saray'da yaptığı açıklamada İran Cumhurbaşkanı Ruhani ile görüşmeye "ön koşulsuz olarak her zaman hazır" olduğunu beyan etti.

Kendisinden önce görev yapmış son üç ABD başkanından farklı bir Ortadoğu ve İran politikası izleyen Trump'ın en önemli stratejilerinden biri, Obama döneminde İran'a karşı geliştirilmiş söylemi tamamen değiştirmek ve anlaşmaları ortadan kaldırmak olarak görünüyor. Örneğin Obama Irak'tan tam çekilmeden bahsederken Trump Irak'ta askerî operasyonları yeniden başlattı. Suriye'ye yeni asker yollayarak burada birçok askerî üs kurdu.

ABD'nin İran stratejisini ve genel olarak Ortadoğu'ya olan yaklaşımını anlamak için birçok değişkeni göz önünde bulundurmak gerekiyor. Son dönemde çokça gündeme gelen Evanjelist dinî motivasyon, bölge ülkeleri ile ilişkiler, stratejik ve ekonomik çıkarlar, lobi çevreleri, yöneticilerin kişisel tercihleri ve İsrail'in iradesi gibi birçok konu, buradaki karar sürecini etkileyen unsurlar.

İktidara geldiği günden beri tutarsızlıkta zirve yapan Trump'ın ne yapacağını kestirmek mümkün olmasa da önümüzdeki dönemin İran açısından daha da gergin geçeceğini tahmin etmek güç değil. Son bir yılda İran'ın çeşitli kentlerinde yoğun katılımlı ve kimi zaman şiddete varan gösteriler silsilesi ile karşı karşıya kalınması, ABD'nin ülkede bir rejim değişikliği için gösterilere fiilen müdahil olup olmadığı yönündeki soruları gündeme getirdi. Batı'nın bu olaylardaki rolünü anlamak şimdilik mümkün olmasa da sokaklara çıkan insanların ABD'den ziyade kendi ekonomik ve yaşamsal memnuniyetsizliklerini dile getirmek için bunu yaptıklarını söylemek daha isabetli bir değerlendirme olur. Ancak Arap Baharı sürecindeki sosyal dinamikler hatırlandığında, haklı olarak sokağa çıkan halkın taleplerinin manipüle edilme potansiyelinin İran için de söz konusu olduğu unutulmamalı.

İran'da halkın ekonomik memnuniyetsizliğini açığa çıkaran bu protestolar, aynı zamanda İran'ın bölgesindeki savaşlara müdahale için yaptığı mali harcamalara duyulan tepkiyi de ortaya koyuyor. Zira İran, başta Irak olmak üzere Yemen, Suriye ve Lübnan'da desteklediği devlet dışı askerî ve siyasi aktörler nedeniyle ciddi bir yük altında girmiş durumda. Ancak bu protestoların İran'da rejim değişikliğine yol açacak bir etki yapmasının şu aşamada zor olduğunu da ifade etmek gerekir. İran'da rejimin ayakta kalmasını sağlayan doğrudan ve dolaylı birçok değişken faktör var. Söz konusu bu faktörler tarihî, ideolojik, coğrafi, ekonomik, kültürel, askerî, siyasi, bölgesel ve küresel birçok komplikasyonların birbirine geçtiği bir küme oluşturuyor.

Tüm güncel tartışmalar bir yana bırakılacak olursa İran'da tarihsel bir aklın varlığından ve bu aklın oluşturduğu toplumsal bir bütünlükten bahsetmek mümkün. İran toplumu, içinde bulunduğu sosyal sıkıntıların varlığına rağmen ulusal gurur taşıyan ve her şeye rağmen yabancı müdahalesini hoş karşılamayan bir yaklaşım sergilemekte. Unutulmamalı ki Muhammed Rıza Şah Pehlevi rejimini yıkıma götüren en önemli sebeplerden biri hiç şüphesiz yabancı güçlere tanınan imtiyazlardı. Trump'ın *5+1 Nükleer Anlaşmasını* iptal etmesinin ardından İran'da yapılan bir araştırma, halkın %67 gibi bir çoğunluğunun bu karara İran'ın misilleme ve mütekabiliyet ile cevap vermesi gerektiğini düşündüğünü gösterdi.^[1]

İran içinde ve bölgede, rejim lehine birçok ekonomik, askerî ve dinî destekçinin var olduğunu ve bu çerçevede bütün bu mekanizmaları yok etmeden rejimin değişmesinin mümkün olmadığını bilhassa

belirtmek gerekir. Başka bir deyişle Yemen'deki Husiler, Lübnan'daki Hizbullah, Suriye'deki yüzbinlerce Afganlı/Pakistanlı Şii silahlı milis ve Irak'taki Haşdi Şabi etkisiz hale getirilmeden İran'daki rejimin değişmesi imkânsız. Zira bütün bu bölgesel aktörler İran rejimi ile iç içe geçmiş girift bir küme oluşturuyor. İran rejimine ideolojik olarak sadık tüm bu unsurlar aynı zamanda İran'ın güvenlik sigortaları.

Rejim yanlısı binlerce düzenli ve düzensiz silahlı milisin varlığı da rejimin en büyük güvencelerinden biri. Mesela sadece Devrim Muhafızları'nın sayısının 130.000'den fazla olduğu tahmin ediliyor. Bunun yanında Besic milis gücü de rejimin arkasında duran önemli toplumsal-ideolojik gruplar arasında yer alıyor.

İç dinamiklerin yanında, bölgesel ve uluslararası ilişkileri de İran'ın önemli güç unsurları arasında. ABD'nin İran konusundaki tutumu Rusya, Çin ve Avrupa Birliği (AB) gibi birçok aktörün bölgesel siyasetini doğrudan ilgilendiriyor.

Bu noktada jeopolitik konumu ve küresel enerji ticaretindeki önemi bakımından İran'ın Hürmüz Boğazı'ndaki etkinliğini de hesaba katmak gerekiyor. Zira küresel ticareti etkileyecek olan bu geçiş güzergâhının bir yanı İran'ın elinde. İran aynı zamanda ABD askerî varlığı dışında, bölgesindeki en güçlü ve donanımlı askerî yapılanmaya sahip. Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin petroleri bu boğaz sayesinde Asya'daki üretici ülkelere taşıyor.

Enerji Bilgi Kurumu'nun 25 Temmuz 2017 tarihli dünya petrolünün en önemli yedi transit geçiş noktası hakkında hazırladığı güncel rapordaki verilere göre, dünyanın en yoğun petrol transit trafiği %19 ile Hürmüz Boğazı'ndan gerçekleşiyor.^[2] ABD'ye giden enerji kaynaklarının beşte biri de Hürmüz'den geçiyor. Boğazın kritik rolünün farkında olan İran, sık sık geçişleri kapatabileceği tehdidinde bulunuyor. Bütün bu özellikleri, İran'ın bölge ülkeleriyle her zaman diyalog ve iletişim içinde olması gerektiğini gösteriyor.

Çin ile olan ilişkiler de bu bağlamda İran'ın geleceğini etkileyecek bir diğer önemli noktayı oluşturuyor. Zira İran'ın Çin ile olan ticareti ve Çin'in ambargo konusundaki tutumu, rejimin devamı için kritik önem arz ediyor.

Dış etkiler bakımından ambargo başlamında İran rejimin geleceğini belirleyen bir diğer önemli faktör de Avrupa ülkelerinin tutumu. Fransa, İngiltere ve özellikle Almanya'nın iyi ilişkilerle sahip oldukları İran'ı savunma niyetleri açıkça görülüyor. AB ülkeleri, yaptıkları açıklamalarda İran'la ticaret yapan firmaları "koruyacaklarını" ilan ettiler. Ancak kuşkusuz AB ülkeleri için söz konusu firmaları ABD'den korumak kolay olmayacak.

Tüm bu unsurlar dışında, ABD açısından İran'ın bölgesel dengeleyici rolü, ayrıca öneme haiz bir konu. İran'ın, ABD'nin bölgedeki varlığına meşruiyet sağladığına ve ABD'nin politikaları açısından önemli bir rol oynadığına şüphe yok. Zira İran'ın Ortadoğu'nun Arap ve Sünni çoğunluğuna karşı bölgede önemli bir denge unsuru olarak işlevsel bir rolü olduğu muhakkak. Bölgede düşük tempoda sürdürülebilir askerî ve siyasi gerginlik, ABD'nin bölgesel parametreleri açısından önemli. Kaldı ki ABD bu gerginlik sayesinde bölgede yoğun bir silah satışı gerçekleştirmekte ve aynı zamanda bölgesel olarak potansiyel bir birliğin ve gücün oluşmasını da önlemekte. Bütün bunlara ilaveten İsrail'in uzun vadedeki güvenliği konusu, buradaki meydan okumayı engelleyici bir unsur. ABD için el-Kaide ve terörle mücadele gerekçesi, bölgedeki askerî varlığı için nasıl meşruiyet kaynağı oluşturuyorsa İran tehdidi de aynı ölçüde, özellikle Körfez ülkeleri ile ilişkilerinde, meşruiyet zemini oluşturuyor ve bu sayede bölgedeki varlığına gerekçe sağlıyor. İran'ın bölgesel hâkimiyet kurma eğilimi, Arap ülkeleri ve diğer Sünni devletlerin bu duruma karşı koyma stratejileri, ABD'nin bölgedeki stratejisiyle uyumlu görünüyor. Bu çerçevede İran'a yönelik tüm baskılarına rağmen -Irak gibi- bölgedeki diğer ülkelerdeki iş birlikleri de dikkate alındığında ABD'nin İran konusundaki yaklaşımını sırf rejim değişikliği etrafında odaklamak doğru değil.

Trump'ın İran'a olan baskılarının önemli bir nedeninin de Suudi Arabistan ile geliştirilen ilişkiler ve son dönemde çokça gündeme gelen "asrın anlaşması" ile bağlantılı olduğunu söylemek mümkün. Washington'daki Suudi Arabistan lobbiesinin İran'a karşı askerî müdahaleye kadar varan talep ve baskıları da gizli değil. Her platformda dile getirilen İran-Suudi Arabistan gerginliği, ABD açısından birinci derecede önemli olmasa da ABD'nin bu noktada müttefikini memnun eden en azından söylemsel bazda bazı adımlar attığı da görülüyor.

Sahadaki tüm bu reel duruma rağmen İran'ın başta bölgesel politikaları olmak üzere toplumsal ve

ekonomik alanda reform ve ıslah çalışmalarına ihtiyaç duyduğuna da kuşku yok. Her ne kadar güçlü mekanizmalara ve ideolojik olarak rejimi savunan kitlelere sahip olsa da bölgesel anlamda iř birliğine gitmesi ve yıkıcı politikalarından sakınması gerektiği açık.

Bu aşamada, İnan'da rejim değişikliğinin uzun bir süreç gerektirdiği açık olmakla birlikte, şah karşıtı gösterilerde etkin olan ve ülkenin orta sınıfı olarak tanımlanabilecek arşı esnafının ekonomik yönden daha fazla yıpranması, şüphesiz ülkenin derin bir krize girmesine yol açabilecek bir potansiyeli de barındırıyor.

Sonuç olarak Trump'ın İnan'a karşı başlattığı bütün bu ekonomik yaptırımların kısa vadede ülkede bir rejim değişikliğine yol aması beklenmese de İnan'ın bölgesel varlığı ve etkinliğinin zayıflamasına sebep olacak belli riskleri barındırdığı da muhakkak.

[1] http://www.cissm.umd.edu/sites/default/files/Iranian_PO_After_Protests_FINAL_070918.pdf

[2] <https://www.eia.gov/beta/international/regions-topics.php?RegionTopicID=WOTC>